

Kapitola 15

Subsaharská Afrika v české zahraniční politice¹

Ondřej Horký-Hlucháň

VE SVĚTLE NOVÉ KONCEPCE, POLITCKÉHO NEZÁJMU A MEDIÁLNÍHO ZKRESLENÍ

Kapitolu *Subsaharská Afrika v české zahraniční politice* s podtitulem *Úsporná omezení nebo nekoncepční opuštění?* v předchozím svazku této knižní řady uzavřelo konstatování, že subsaharská Afrika se „*pokračujícími nekoncepčními kroky stává první obětí chybějící debaty o směřování české zahraniční politiky jako celku, zatímco konkrétní vztahy českých subjektů s africkými se na všech úrovních zintenzivňují*“.² V souvislosti s mediálním zájmem o šampionát ve fotbale v Jihoafrické republice a s kritikou uzavírání českých ambasad také zmínila, že „*ani nové obrazy o subsaharské Africe, ani parlamentní, opoziční, podnikatelská a mediální kritika kroků MZV však neotevřela debatu o českých zájmech v měnícím se regionu*“.³

Rok 2011 přinesl po téměř desetiletí schválení nové koncepce zahraniční politiky, a proto může alespoň částečně pomoci odpovědět na čtyři otázky: zda se česká zahraniční politika vůči subsaharské Africe (též pouze Africe, pokud není upřesněno jinak) stává součástí širší debaty o směřování České republiky v Evropské unii a proměňujícím se světě; jak se debata (či její nedostatek) promítá do vládních a resortních zahraničněpolitických koncepcí; dále jaké jsou skutečné výsledky české politiky; a konečně také, jakým způsobem jsou v české společnosti zobrazovány. Byl to totiž z širšího hlediska bezvýznamný případ obvinění tří českých občanů v Zambii, který přitáhl bezprecedentní pozornost médií i českých politických aktérů, a na rozdíl od loňské kritiky uzavírání zastupitelských úřadů tak poukázal na nízké politické povědomí o skutečných a potenciálních zájmech České republiky v subsaharské Africe

AFRICKÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRAŇIČNÍ POLITIKY: VÝCHODISKA A POLITICKÝ KONTEXT

Omezené místo subsaharské Afriky v nové koncepci české zahraniční politiky

Po pětiletém překročení platnosti *Koncepce zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006* schválila v červenci 2011 po koaličních sporech vláda Petra Nečase nový základní dokument české zahraniční politiky. Omezené místo subsaharské Afriky v *Koncepci zahraniční politiky České republiky* – tentokrát již bez omezení platnosti – jen potvrdilo trend marginalizace afrického regionu v české zahraniční politice, který tento publikační seriál dlouhodobě sledoval a spojoval především s evropeizací a nezájmem domácích politických elit. Ve srovnání s předchozí koncepcí se v té současně výrazně prohloubily rozdíly v rozsahu mezi prioritními a okrajovými regiony: zatímco podíl EU, USA a východní a jihovýchodní Evropy vzrostl, subsaharské Africe je věnováno podstatně méně prostoru, přesněji jedna polovina předchozího rozsahu.⁴

Konkrétně odstavec nadepsaný jednoduše a nově bez přívlastku „Afrika“ v osmařiceti slovech deklaruje: „*ČR bude věnovat pozornost obchodním a investičním možnostem v zemích Afriky, v některých případech se přitom může opřít o historické vazby. ČR má zájem, i s ohledem na relativní geografickou blízkost, na rozšiřování stability v oblasti subsaharské Afriky.*“⁵ Na rozdíl od předchozí koncepce Latinská Amerika „předběhla“ v pořadí Afriku, která se tak dostala na zcela poslední místo regionálních priorit. Latinskou Ameriku označuje nová koncepce za „*civilizačně blízký region založený na stejných hodnotách*“, čímž naznačuje, že Afriku považuje za civilizačně vzdálenější a s odlišnými hodnotami. Zdá se tedy, že ke změně pořadí priorit nové koncepce mohl vést nový důraz na kulturní blízkost. S explicitním důrazem na blízkost geografickou je však Afrika výrazněji než dříve představena jako hrozba pro Českou republiku.

Z procedurálního hlediska podobně jako u určení priorit dalších „ostatních partnerů“ text nezaznamenal od návrhu MZV po vládou schválený dokument obsahové změny. Tím se lišil od dalších prioritních oblastí a zejména vztahu k EU, což poukazuje buď na vládní konsenzus, nezájem či obě ve věci okrajových teritorií české zahraniční politiky. Po obsahové stránce oproti předchozí koncepci chybí odkaz na zapojení České republiky do Nového partnerství pro rozvoj Afriky (NEPAD) i do akcí na posílení bezpečnosti a stability v regionu. Nicméně primární důraz na ekonomické vztahy (nově i konkrétně prozatím zanedbatelných českých investic v Africe) a druhotný důraz na bezpečnost zůstal zachován. Zcela však chybí propojení na vnější politiky Evropské unie vůči subsaharské Africe, jejichž rozsah si ovšem mohla předchozí koncepce před přistoupením ke společenství jen těžko připustit.

České zájmy v Africe v kontextu evropské integrace a navazující regionální koncepce

Subsaharské Africe jakožto nejnižší regionální prioritě české zahraniční politiky, kterou nová zahraničněpolitická koncepce potvrdila, ne-li prohloubila, náleží logicky i nejnižší alokace jak finančních, tak i personálních prostředků. S touto pozicí ovšem

i nadále kontrastuje prioritní místo subsaharské Afriky ve vnějších politikách Evropské unie. Ačkoli se tato knižní řada tomuto kontrastu věnovala již od svých počátků, a to zejména v souvislosti s českým předsednictvím v Radě EU, nedostatečná reflexe unijní úrovně vyžaduje její souhrnnější analýzu na tomto místě. O výlučném místě Afriky v zaměření EU svědčí nejen komplexní mezinárodně smluvní uspořádání, zahrnující hospodářské, rozvojové i politické aspekty a na základě Dohody z Cotonou i společnou strategii EU–Afrika, ale také vysoké finanční alokace této významné politiky Evropské unie prostřednictvím Evropského rozvojového fondu. Na něm se právě od roku 2011 Česká republika podílí částkou vyšší než 600 mil. Kč ročně, tedy nerosvratelně více než se kterýmkoli dalším mimoevropským regionem nejen na mnohostranné, ale také na dvoustranné úrovni.

Historické vazby mezi africkými zeměmi a „starými“ členskými zeměmi (ne však výhradně bývalými koloniálními mocnostmi) navíc způsobují, že vnější politika EU vůči subsaharské Africe do velké míry naplňuje i zájmy těchto zemí. To klade nenasnadné překážky pro uplatnění českých zájmů zejména v hospodářské oblasti, ve které se zájmy jednotlivých členských zemí EU přirozeně nejvíce liší. Také je třeba vzít v potaz, že právě hospodářské a částečně i politické zájmy některých „starých“ členských zemí někdy stojí v protikladu proti zájmům Evropské unie na zajištění bezpečnosti, podpory demokracie a dodržování lidských práv v regionu.

Z tohoto kontextu je zřejmé, že aktuální otázky dvoustranné politiky nelze oddělit od otázky českého podílu na Společné zahraniční a bezpečnostní politice a na rozvojové politice Evropské unie. Pro koncepci deklarované zajištění bezpečnosti kontinentu je proto zájmem České republiky co nejhlubší komunitarizace a společný postup EU v otázkách bezpečnosti, demokratizace a obrany lidských práv v zemích subsaharské Afriky. Jednou z cest zajištění českého vlivu je podpora české účasti v Evropské službě vnější akce, druhou cestou je co nejvyšší podíl ČR na rozhodovacích procesech vedoucích k alokaci finančních prostředků Evropského rozvojového fondu. Toho lze dosáhnout začleněním Evropského rozvojového fondu do běžného rozpočtu Evropské unie. Tento krok, jemuž se vlády zemí Afriky, Karibiku a Tichomoří brání zejména z obavy o snížení objemu prostředků, by sice posílil i vyšší kontrolu Evropského parlamentu – a potažmo i občanů České republiky – nad prioritami a finančními alokacemi unijních politik v Africe, na druhou stranu by zvýšil i české příspěvky, takže posílení rozhodování i financí jde ruku v ruce a volba nejvhodnější varianty je nejednoznačná.⁶

V každém případě by vyšší komunitarizace africké politiky členských zemí EU umožnila české zahraniční politice koncentrovat se na prioritní oblasti své rozvojové spolupráce a bezpečnostní politiky podle principu dělby práce mezi donory a podle specializace svých bezpečnostních složek zejména na region východní a jihovýchodní Evropy. Na druhou stranu toto nepřímé zapojení do africké politiky vyžaduje dostatek informací o regionu, pro které se kromě účasti českých diplomatů a diplomatek v unijních strukturách Česká republika neobejde bez sítě přímého diplomatického zastoupení v subsaharské Africe. Přítomnost českých zastupitelských úřadů je také nezbytná pro ovlivňování priorit zastoupení EU, neboť Evropská služba vnější akce hraje rostoucí roli v určování priorit EU v jednotlivých zemích, včetně alokace významných

objemů rozvojové pomoci. Silná přítomnost České republiky v regionu subsaharské Afriky je proto potřebná nejen kvůli úzkým hospodářským zájmům ČR, ale i kvůli svým širším zájmům, jež by měla prosazovat Evropská unie, na jejíž africkou politiku Česko přispívá více než půlmiliardou Kč ročně a v budoucnosti bude bez ohledu na úspěch vyjednávání podílu přispívat o stamiliony korun ročně více.

Otevřenou otázkou prozatím zůstává, zda a jak bude tuto problematiku řešit stále nedokončená *Koncepce působení ČR v EU*, na kterou odkazuje obecná zahraničně-politická koncepce, případně soubor chystaných regionálních strategií, jež se však má v africkém případě zaměřovat především na hospodářskou, a tedy bilaterální složku.⁷ Za tímto účelem z podnětu náměstka Tomáše Duba vznikla tzv. *Task Force Africa*, která zahrnuje zástupce nejen afrického, ale i dalších průřezových odborů, a vypracovala nový dokument, ke konci roku 2011 ve stadiu konceptu. Tato regionální strategie nevychází kvůli svému užšímu zaměření z izolované *Přípravy strategické debaty o přístupu ČR k Africe*.⁸

Jak mezi koncepční snahy, tak již do podkapitoly o veřejném prostoru spadá organizace kulatého stolu, který pod názvem *Afrika dnes: Obraz a skutečnost* zajistilo MZV pod záštitou ministra 25. května ve spolupráci s Informačním centrem OSN a nevládní organizací Humanitas Afrika. Do přímé souvislosti s koncepčním úsilím pak spadá setkání zástupců MZV s akademickou obcí k otázkám zahraniční politiky k subsaharské Africe, které se uskutečnilo 16. 12. 2011. Mezi opakovanými tématy se objevovala potřeba změnit vnímání Afriky jako příležitosti a ne problému, potvrzení důležitosti obchodu ve vzájemných vztazích a následná nezbytnost vlastního diplomatického zastoupení. Nezodpovězeno ovšem zůstává, zda koncepční a veřejné iniciativy povedou ke skutečnému povýšení agendy v politickém prostoru. Na rozdíl od roku předchozího, kdy nekoncepční uzavírání zastupitelských úřadů vládou spustilo politickou debatu především v parlamentu, v roce 2011 subsaharská Afrika v politické debatě totiž zcela chyběla s výjimkou „špionážní aféry“, o které pojednává mediální část.

AFRICKÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: AGENDA A UDÁLOSTI

Politické vztahy

Dvoustranné vztahy České republiky se zeměmi subsaharské Afriky v roce 2011 nevystoupily z obvyklého primárního zaměření na ekonomické vztahy. Intenzita vzájemných návštěv pokračovala obvyklým tempem po kladném výkyvu během českého předsednictví v EU. Nicméně až v druhé polovině roku je spustila na ministerské a vyšší úrovni návštěva namibijského ministra zahraničních věcí Utoniho Nujomy 13.–15. července. Nejprve jednal se svým protějškem Karlem Schwarzenbergem zejména o možnosti českých investic do namibijské základní infrastruktury, těžebního a energetického průmyslu a služeb, navíc pak s ministrem průmyslu a obchodu Martinem Kocourkem o uzavření dvoustranných dohod na podporu ekonomických vztahů, neboť vzájemný obchod zůstává prozatím zanedbatelný.⁹

Brzy poté následovala v Praze návštěva ministra zahraničních věcí Senegalu Madiké Nianga, který se setkal opět s ministry zahraničních věcí a průmyslu 21. července. Součástí jednání s druhým jmenovaným tvořila kromě standardních ekonomických vztahů i účast české firmy Inekon Group na výstavbě tramvajové trati v Dakaru, za kterou již v předchozích letech lobbovaly návštěvy delegací obou komor českého parlamentu.¹⁰ Celkově lze však návštěvu v Praze označit především za přípravu k oficiální návštěvě prezidenta Václava Klause v Senegalu, která proběhla od 28. 11. do 1. 12. 2011. Mezitím v listopadu 2011 také Českou republiku navštívil státní tajemník Konžské republiky (Kongo-Brazzaville).

Původně měla samotná státní návštěva zahrnovat i tradičního, dlouholetého partnera Česka Ghanu, nicméně česká a ghanská strana se nedohodly na vhodném termínu. Konečný výběr Senegalu ze strany prezidenta Klause posílily částečně i vzájemné sympatie s prezidentem Abdoulayem Wadem, taktéž bývalým ekonomem, s nímž se český prezident setkal při jednání na okraji tripolského summitu EU–Afrika v předchozím roce, především se však jedná o jednu z nejstabilnějších a hospodářsky zajímavých zemí regionu. MZV vyhodnotilo návštěvu Senegalu za úspěšnou, i když jeden z důležitých bodů jednání, výstavba tramvajové trati v Dakaru, byl na prezidentské úrovni oproti předchozím indikacím z nižších úrovní senegalské strany završen neúspěchem, jak V. Klaus prozradil ve svých tradičních zápiscích postřehů z cest do zahraničí.¹¹ Kromě soukromého a širšího setkání s A. Wadem, státní večeře, návštěv obou komor parlamentu se poslední den oba prezidenti zúčastnili podnikatelského fóra na Dakarské obchodní, průmyslové a zemědělské komoře. Čeští podnikatelé prý uvedli zájem postavit v zemi s místní státní energetickou firmou desetigigawattovou solární elektrárnu. Také bylo podepsáno memorandum o spolupráci mezi ekonomickými ministerstvy.¹² Prezident navštívil i projekt na záchranu antilopy Derbyho, který pokračuje úspěšně ze soukromých zdrojů i po ukončení financování ze strany MZV a MŽP.¹³

Bezpečnost a česká pozice v Evropské unii

Spíše než o českém nezájmu o bezpečnostní situaci v subsaharské Africe svědčí o evropeizaci bezpečnostní agendy fakt, že až po dvou letech vydalo MZV z iniciativy odboru států subsaharské Afriky prohlášení k tomuto regionu. Vzhledem k tomu, že vysoká představitelka Unie pro zahraniční věci a bezpečnostní politiku Catherine Ashtonová či její mluvčí vydávají prohlášení jménem EU k celé řadě událostí na africkém kontinentu, neshledává ministerstvo přílišnou potřebu vydávat vedle těchto ještě prohlášení vlastní. Jedinou výjimku učinilo v případě teroristických útoků v Nigérii v době Vánoc, kdy by byla unijní reakce pomalá. České prohlášení specificky spojuje útoky během vánočních svátků s jeho cílem, nigerijskou křesťanskou menšinou v severní části země.¹⁴ V rámci Evropské unie a přesněji v africké pracovní skupině Rady EU (COAFR) se však stalo hlavním a opakovaným tématem roku 2011 vyhlášení samostatnosti Jižního Súdánu 9. července. Česká republika se do diskusí aktivně zapojovala a zařadila se k těm zemím, které oponovaly snaze ESVA o „společné“ uznání Jižního Súdánu celou sedmadvacítkou, poukazující na výhradní kompetence jednotlivých členských států a na rozdílné legislativní procesy v případě uznání nového státu.

Dále Česko spolu s Německem ve věci strategie EU pro oblast Sahelu kritizovalo nedostatečný proces připomínkování členskými státy v době rostoucí emancipace Evropské služby vnější akce nebo i nadále mírnilo angažmá Unie ve „spícím“ hraničním sporu mezi Eritreou a Etiopií. Podobně usilovalo o nuancovanější modalitu sankcí proti Zimbabwe, ve kterém hraje v rámci EU svojí dlouhodobou podporou opozice důležitou roli jako jedna z mála malých zemí s ambasádou, jež navíc není koloniální velmocí (z malých zemí EU mají v Harare jinak zastupitelské úřady pouze Rakousko, Bulharsko a Portugalsko). V krizi na Pobřeží slonoviny, kde klíčovou roli sehrála Francie, se Česko zvláště neangažovalo.

Afriky si všimla i výroční zpráva vojenské zpravodajské služby, podle které se „stává budoucím kolbištěm ekonomických a politických zájmů velmocí, s potenciálem expanze terorismu, které mohou v konečném důsledku ovlivnit zájmy České republiky“, zejména Africký roh a Konžská demokratická republika, v níž Česko zavřelo na začátku roku 2011 svůj úřad.¹⁵ V rámci vojenského nasazení pokračovala v posledně jmenované zemi spíše symbolická účast tří vojáků-pozorovatelů a stejný vklad do britského ústředí protipirátské mise Atalanta při somálském pobřeží.¹⁶

Hospodářské vztahy

Vzájemný obchod České republiky se subsaharskou Afrikou stále charakterizují čtyři vlastnosti: absolutně zanedbatelný podíl subsaharské Afriky oproti ostatním regionům, relativně vysoký nárůst tohoto podílu oproti ostatním regionům, dominanci obchodu s Jihoafrickou republikou, a konečně vysoké přebytky obchodní bilance. Závislost české ekonomiky na vývozu do eurozóny, se kterou je těsně provázaná hospodářským cyklem, se ale ukazuje jako neudržitelná. Pokud je primárním cílem české ekonomické diplomacie diverzifikace českého vývozu, potom subsaharská Afrika představuje jednoznačný růstový potenciál, i s přihlédnutím k její rychle rostoucí střední třídě. Zdá se, že česká diplomacie tento fakt začíná v souvislosti s krizí eurozóny reflektovat.

Celkový český vývoz do regionu představoval v roce 2011 pouze 0,56 % celkového vývozu, v absolutních číslech to však činí nezanedbatelných 16 mld. Kč, které je třeba postavit vedle relativně nízkých nákladů na podporu exportu. Bez ohledu na světovou finanční krizi a hospodářskou recesi od roku 2008 vývoz do subsaharské Afriky roste až dvakrát rychleji než do zbytku světa, to platí ovšem i o dovozech, a svědčí tak o hospodářském potenciálu regionu. S celým regionem má Česká republika navíc 60% přebytek obchodní bilance. Od roku 1999 vzrostl podíl subsaharské Afriky na zahraničním obchodu ČR o 70 % a podle podnikatelských kruhů i MPO se navíc část českých exportů dostane do regionu reexportem přes země Evropské unie.

Importy dosáhly téměř 10 mld. Kč (0,37 % celkového dovozu), celková obchodní výměna narostla o 22 % oproti roku 2010.¹⁷ Sice již nedosahuje téměř 50% růstu ve srovnání s lety 2009/2010, kdy se obchod vracel na předchozí úroveň v důsledku světové hospodářské recese, ale i tak dynamika obchodu oproti zbytku světa zůstává dvojnásobná a více než poloviční přebytek obchodní bilance je stabilní. Vývoz do Jihoafrické republiky (JAR) atakuje hranici 10 mld. Kč. Oproti tomu, ani polovina vývozu do JAR nedosahuje součet exportů dalších sedmi zemí: Nigérie, Mali, An-

goly, Mauritanie, Ghany, Keni a Senegal. Vývoz do Ghany a Senegal se ale více než zdvojnásobil. Z hlediska dovozu představuje JAR dokonce 71 %, ale struktura vývozců do ČR je velmi odlišná: po JAR následují Pobřeží slonoviny, Mosambik, Ghana, Libérie, Mauricius, Etiopie a Kamerun. Intenzitu obchodu s Jihoafrickou republikou – doplňující skupinu BRIC (Brazílie, Rusko, Indie a Čína), na kterou se zaměřuje i zahraničněpolitická koncepce – potvrzuje otevření kanceláře státní agentury podpory exportu CzechTrade v Johannesburgu.¹⁸ Podobně jako v případě kanceláře v Saõ Paulu se jedná o první na subkontinentě.

Mezi konkrétní obchodní toky lze zmínit textilku Veba, která exportuje tkaniny především do západní Afriky. Svůj pětinnový pokles tržeb v roce 2010 odůvodnila právě poklesem na tamějším odbytišti, ale v roce 2011 očekávala obnovení na úroveň před krizí.¹⁹ České firmy jsou také úspěšné v rámci potravinové pomoci mezinárodních organizací. Firma Vari, výrobce malé zemědělské techniky, do roku 2010 vyvezla do Afriky, zejména rovníkové, zboží za 125 mil. Kč a export dále rozšiřuje i díky bývalým vládním stipendistům.²⁰ Český vývoz je úspěšný např. také v oblasti nemocničního nábytku.²¹ Ovšem v oblasti vojenského materiálu se zdá, že pokusy o prodej nepotřebných letounů L-159 do Keni a Nigérie definitivně zkrachovaly. Vedoucí vývozce zbraní Omnipol nicméně tvrdil, že má v oblasti rovníkové Afriky rozpracovány obchodní příležitosti.²² V oblasti turismu i nadále vede jako destinace Keňa.

Rozvojová spolupráce, humanitární pomoc a lidskoprávní politika

V rámci dělby práce mezi donory subsaharská Afrika nepatří mezi oblasti, ve kterých by Česká republika měla dostatečnou expertizu a především dostatek prostředků pro dosažení výrazných dopadů jako např. EU, USA nebo bývalé koloniální mocnosti. Stanovením podmínky přítomnosti zastupitelského úřadu v prioritní zemi v době, kdy MZV ještě reálně neuvažovalo o možnosti založení poboček České rozvojové agentury, se uzavřela možnost pokračování rozvojové spolupráce se Zambii, ve které mohla česká rozvojová spolupráce aspirovat na výraznější dopady a viditelnost kvůli menšímu počtu obyvatel a přítomných dárců. MZV v rámci nové koncepce zahraniční rozvojové spolupráce zvolilo Etiopii, ve které je prostor pro nového dárce velmi omezený a navíc její vláda klade české rozvojové spolupráci překážky administrativního rázu. Etiopie navíc stále silněji nesplňuje kritérium dodržování lidských práv a podpory demokracie jako jedné z podmínek výběru prioritních zemí. Komerční návaznost rozvojových projektů, kterou MZV a ČRA intenzivněji sledují, se navíc v případě subsaharské Afriky jeví jako problematická a nebyla v novodobé historii české rozvojové spolupráce potvrzena. Jako vhodnější nástroj zahraniční politiky se proto jeví pokračující malé lokální projekty v gesci odboru AFR v objemu 2,2 mil. Kč v roce 2011, které se MZV snaží v neprioritních zemích rovnoměrně dělit mezi české ambasády.

V oblasti humanitární pomoci a rozvoje jsou ovšem i nadále aktivní především nevládní organizace, zejména ve svém charitativním pojetí pomoci, včetně jejích extrémních a mediálně přitažlivých forem zbavování se nepotřebných věcí, jako např. prošlých autolékárniček, zachovalých sportovních bot či školních aktovek.²³ Soukromé aktivity kvetou i v zemích bez většího zájmu české zahraniční politiky, jako jsou Kamerun nebo Malawi. Afrika zůstává upřednostňovanou destinací nejspěš-

nější české rozvojové sbírky *Skutečný dárek Člověka v tísní*. Pro porovnání, na hládomor v Rohu Afriky vyčlenila vláda 5 mil. Kč a soukromé organizace podle médií přibližně stejnou částku.²⁴ Ve větším mediálním ústraní však probíhá celá řada dalších dobrovolných iniciativ.

Česká republika se oficiálně řadí mezi nejvýraznější podporovatele demokracie a lidských práv ve světě a z příslušných aktivit odvozuje i část své identity v mezinárodním společenství. Do budoucnosti se jako nejproblematictější jeví úzká spolupráce s prioritní zemí rozvojové spolupráce Etiopií, jejíž režim je silně autoritářský a výrazně porušuje politická práva opozice. V případě zhoršení lidskoprávní situace v zemi se může stát, že ČR bude muset vysvětlovat veřejnosti, proč spolupracuje např. prostřednictvím Člověka v tísní s etiopskou vládou v rámci rozvojové spolupráce, aniž by byla jako malý aktér samostatně schopna uplatnit vůči etiopské vládě požadavky politické podmíněnosti pomoci. Výrazněji se bilaterálně angažuje Česko v Zimbabwe, kde v rámci transformační politiky vynaložilo 4 mil. Kč. Na mezinárodní úrovni se jako člen Rady pro lidská práva OSN pak vyjádřilo k Súdánu.²⁵ Média také informovala, že nigerijská lidskoprávní organizace Centre For Victims of Extra-Judicial Killing and Torture (CVEKT Africa) obvinila Českou republiku z údajného diskriminačního zacházení se 40 nigerijskými občany v českých věznicích a nepoměrně vyšších trestů oproti jejich českým komplicům.²⁶

AFRICKÝ ROZMĚR ČESKÉ ZAHRANIČNÍ POLITIKY: IDENTIFIKACE A CHARAKTERISTIKA KLÍČOVÝCH AKTÉRŮ

Z institucionálního hlediska nedošlo oproti předchozímu roku, kterému dominovalo uzavírání zastupitelských úřadů, k zásadním změnám. Podle plánu byly k 31. 1. 2011 uzavřeny úřady v Kinshase a Nairobi se stabilizací na pěti velvyslanectvích: Akkra, Abuja, Addis Abeba, Harare a Pretoria. Tento stav potvrdilo rozhodnutí ministra oddálit rozhodnutí o případném uzavření ambasády v Harare do roku 2014. K 1. 2. 2011 byla otevřena úřadovna ZÚ Addis Abeba v budově slovenského úřadu v Nairobi a stále se uvažovalo o úřadovně ZÚ v Rabatu s detašovaným diplomatem či diplomatkou v budově rakouského velvyslanectví v Dakaru. V rámci konzulární služby pak výměnou asistuje Slovensko Česku v Nairobi a Česko Slovensku zase v Akkře.²⁷ Z institucionálního hlediska byl přechod obchodních radů v Africe z gesce MPO pod MZV bezproblémový, z hlediska majetkového se i nadále MZV zabývalo problematikou optimalizace pozemků a budov České republiky.²⁸

Co se týče změn v České republice, celkové personální obsazení odboru států subsaharské Afriky z hlediska počtu diplomatů a diplomatek kleslo o jedno systemizované místo. Po ředitelce Blance Fajkusové, která byla jmenována velvyslankyní v Pretorii, se ředitelem odboru stal od září 2011 Pavel Řezáč, bývalý velvyslanec v Jakartě. Oficiálně z finančních důvodů oznámila také v lednu 2011 Konžská demokratická republika odcházejícímu velvyslanci uzavření úřadu v Praze, nakonec jej však zachovala a jmenovala novou chargé d'affaires C. Mulamba Muhoma.²⁹ Také Nigérie začala podnikat kroky k obnovení ambasády v Praze. Z ostatních aktérů stojí za zmínku

ztráta zájmu Zahraničního výboru Poslanecké sněmovny ČR o subsaharskou Afriku: zatímco v roce předchozím se výbor angažoval v otázce redukce počtu úřadů, region na jednání v roce 2011 zmínila pouze jednou jedna jeho členka.³⁰ To se zdá potvrzovat tezi o zájmu o subsaharskou Afriku zprostředkovaném odkazy na historické vazby v minulosti a hospodářskými vztahy v současnosti. Pomineme-li samotnou prezidentovu návštěvu, ani on, vláda nebo Senát se subsaharské Africe podle veřejně dostupných zdrojů jinak nevěnovaly.

ČESKÁ ZAHRANIČNÍ POLITIKA VŮČI AFRICKÉMU PROSTORU V MEDIÁLNÍM A VEŘEJNÉM PROSTORU

Zatímco v předchozím roce se do médií subsaharská Afrika prosadila spíše pozitivně díky mistrovství světa v kopané a negativně kvůli kriminálním aktivitám uprchlého Radovana Krejčíře, pokračujícím i v roce následujícím, v roce 2011 média opanovala na pomezí politických vztahů a mediálního prostoru „aféra“ obvinění tří českých občanů ze špionáže v říjnu 2011 v Zambii. Ačkoli podle MZV tato aféra neměla žádný vliv na vzájemné vztahy, zapojil se do ní aktivně ministr Schwarzenberg, prezident a – což je v případě africké agendy neobvyklé – i europoslanci a tajné služby zároveň. Zájem o případ podtrhuje důležitost vnímání subsaharské Afriky veřejností prostřednictvím médií, a to se zprostředkovaně promítá i do politické oblasti.

Shrňme-li průběh případu, tři čeští občané, kteří na začátku října přicestovali podle svého tvrzení jako turisté do Zambie u příležitosti pracovní cesty do Jihoafrické republiky, byli přistiženi při fotografování míst s vojenskými objekty. Byli nejprve zatčeni, poté propuštěni bez možnosti vycestovat a obviněni ze špionáže, za což hrozil trest odnětí svobody na 20 až 30 let. Celý případ se táhl téměř tři měsíce, během té doby se zadržení mohli volně pohybovat v zemi s týdenním hlášením místním orgánům. Zadržení si v médiích stěžovali na nedostatek aktivity ze strany české diplomacie, ta ovšem odkazovala na problémy v komunikaci na zambijské straně. Na podporu zadržených vznikla petice, kterou podepsalo několik tisíc lidí.³¹ Jako přímělu pro propuštěné napsal dokonce dopis prezident Klaus, který doručil zambijskému ministerstvu zahraničních věcí osobně náměstek Vladimír Galuška jako prezidentův emisar, ovšem zcela bez odpovídajícího přijetí ze zambijské strany. Europoslanec Evžen Tošenovský vyjádřil přání, aby do aféry vstoupily orgány EU, a poslanec EP Jan Březina dokonce vyzval vysokou představitelku C. Ashtonovou k hrozbě zastavení rozvojové pomoci EU pro Zambii.³² Český chargé d'affaires *ad interim* v Zimbabwe, Luděk Zahradníček (Zambie spadá pod akreditaci velvyslanectví v Harare), v reakci na výhrady zambijského ministra zahraničních věcí, který později z jiných důvodů rezignoval, nicméně popřel, že by takové kroky Česká republika oficiálně podnikala.

Podle Andora Šándora, bývalého náčelníka vojenské zpravodajské služby, obvinění pravděpodobně opustili mezi svátky konce roku Zambii přes Jihoafrickou republiku na falešné cestovní doklady, jež nicméně podle vyjádření českého chargé d'affaires nevystavilo velvyslanectví České republiky v Harare. Jak MZV, tak i premiér P. Nečas roli českých tajných služeb odmítli komentovat.³³ Právní dohra případu pře-

sáhla přelom roku. V půlce ledna 2012 ještě zambijský ministr vnitra vyhrožoval zatykačem Interpolu, nicméně v dubnu 2012 bylo z obžaloby upouštěno a aféra vyčpěla. Podle L. Zahradníčka mohlo v obvinění Čechů jít o hru zambijských tajných služeb v kariérním růstu v souvislosti s parlamentními volbami, podle novináře *MfDnes* Milana Vodičky nicméně mohl být jeden z českých zadržených sám se zpravodajskými službami ve spojení.³⁴

Paradoxem celé „aféry“ tedy zůstává, že přes svůj zanedbatelný dopad na vztahy s jednou z padesátky států subsaharské Afriky dosáhla právě ona – na rozdíl třeba od rozsáhlého hladomoru v oblasti Afrického rohu nebo bezpečnostních hrozeb a exportních příležitostí pro českou ekonomiku – pozornosti nejvyšších státních představitelů a volených zástupců lidu. Určitou reflexi koloniálního vztahu k Africe přinesl článek o „legendární“ možnosti, že by se bývalá německá kolonie Togo byla dostala po první světové válce do koloniální správy tehdy vzniknuvšího Československa.³⁵ Celkový obraz subsaharské Afriky však zůstává výrazně negativní, což představuje i výzvu pro českou veřejnou diplomacii v jejím působení vůči domácímu publiku.

ZÁVĚR

Shrme-li rok 2011 v odpovědích na čtyři v úvodu stanovené okruhy otázek, z hlediska zahájení širší diskuse o české africké politice a spíše se samotným procesem tvorby vládní koncepce české zahraniční politiky souvisí, že širší společenská či odborná debata o místě okrajových zájmových regionech, kterou by ministerstvo zahraničních věcí jako předkladatel či dokonce vláda iniciovaly, neproběhla. Naopak lze ocenit, že určitou deliberaci za účasti odborné veřejnosti spustilo MZV v přípravě návazné regionální koncepce, jež se na konci roku 2011 nacházela ve stadiu konceptu. To nebyl totiž případ předchozího koncepčního dokumentu *Příprava strategické debaty o přístupu ČR k Africe*, jenž vznikl v souvislosti s českým předsednictvím v EU.³⁶

Z koncepčního hlediska nová zahraničněpolitická strategie místo subsaharské Afriky celkově omezila, resp. přes kontinuitu v důrazu na ekonomické a bezpečnostní zájmy České republiky v regionu částečně omezila další ambice zahraniční politiky, zejména formou českého zapojení do zajištění stability jižně od Sahary. To souvisí jak se zvýšeným soustředěním vlády P. Nečase na bezprostřední zájmy země, tak i s výraznými rozpočtovými opatřeními, jež vedly v roce 2010 k uzavření dalších dvou zastupitelských úřadů v Keni a Konžské demokratické republice. Koncepci lze tedy hodnotit pozitivně v tom smyslu, že není přehnaně ambiciózní a přizpůsobila se síle stávající politické vůle ve stanovení objemu prostředků na jednotlivé politiky. Vzhledem k začátku plateb do 10. Evropského rozvojového fondu (EDF) v řádu 600 mil. Kč ročně z českého státního rozpočtu počínaje právě rokem 2011 však v koncepci chybí především forma českého působení v rámci unijní africké politiky.

Z hlediska výsledků české politiky vůči Africe se zdá, že rok 2011 znamenal zastavení či alespoň zpomalení jejího institucionálního omezování. To potvrzuje nejen samotný pozitivní proces tvorby navazující regionální koncepce, ale i rozhodnutí ministra zahraničních věcí K. Schwarzenberga zachovat české zastoupení v Zimbabwe,

ve kterém je Česko aktivní v rámci transformační politiky, nejméně po další tři roky. Stabilní intenzitu politických vztahů prozrazuje počet oficiálních návštěv (Kongo-Brazzaville, Namibie, Senegal) a fakt, že prezident republiky V. Klaus realizoval ke konci svého druhého volebního období i druhou státní návštěvu na jih od Sahary (taktéž Senegal). Také intenzita hospodářských vztahů s Afrikou roste s každým dalším rokem rychleji než se zbytkem světa podobně jako aktivity české občanské společnosti. O vzrůstajícím zájmu o region svědčí otevření kanceláře exportní agentury CzechTrade v Jihoafrické republice. Na druhou stranu byla snížena systemizace Odboru států subsaharské Afriky MZV ČR o jedno místo.

Konečně o společenském obrazu česko-afričských vztahů pak nejlépe vypovídá mediální pojednání obvinění tří českých občanů ze špionáže v Zambii. To médiím dominovalo ke konci roku 2011 a pokračovalo i v roce následujícím, ačkoli dopady případu na skutečné vztahy mezi oběma zeměmi byly zanedbatelné. Jinak minimální zájem o region na úrovni vlády jako celku, prezidenta (s výjimkou státní návštěvy) i parlamentu kontrastuje s ojedinělým vyjádřením premiéra, intervencí prezidenta a vyjádřeními europoslanců k této jediné události, jež se pojila pouze se zájmy tří českých občanů a ne se zájmy celé České republiky v druhém nejlidnatějším regionu světa.

Poznámky

- ¹ Za poskytnutí rozhovorů a cenné připomínky k předchozí verzi textu děkuji Pavlu Řezáčovi, řediteli Odboru států subsaharské Afriky MZV, a Petru Kopřivovi, zástupci ředitele Odboru států subsaharské Afriky MZV, 3. 5. 2012. Za text ovšem zůstávám odpovědný pouze sám jako autor.
- ² Horký, Ondřej (2011): *Subsaharská Afrika v české zahraniční politice*. In: Michal Kořan a kol.: *Česká zahraniční politika v roce 2010: Analýza ÚMV*. Praha: Ústav mezinárodních vztahů, s. 280.
- ³ Tamtéž, s. 273.
- ⁴ Srv. *Usnesení vlády ze dne 3. března 2003 č. 223 ke Koncepci zahraniční politiky České republiky na léta 2003–2006*, s. 13. Tím spíše je překvapivé, že pravidelný seriál Asociace pro mezinárodní otázky, věnovaný české zahraniční politice považuje za jednu z „největších slabín dokumentu“ to, že se „vyjadřuje k příliš širokému spektru problémů, často okrajových (vztahy ČR se státy Afriky či Latinské Ameriky, postoj ČR k jaderné energii, působení ČR v OBSE a Radě Evropy), místo toho, aby byl důraznější v zásadních pasážích“. Thim, Michal a kol. (2012): *Agenda pro českou zahraniční politiku 2012*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky, s. 102. On-line: www.amo.cz/download.php?group=produkty1_soubory&id=415. Také další publikace AMO subsaharskou Afriku vůbec nezmiňuje ani v postojích elit nezkoumá. Viz Eberle, Jakub a kol.: *Trendy české zahraniční politiky: Studie zahraničněpolitických elit*. Praha: Asociace pro mezinárodní otázky. On-line: www.amo.cz/download.php?group=produkty1_soubory&id=388.
- ⁵ *Usnesení vlády ze dne 20. července 2011 č. 589 ke Koncepci zahraniční politiky České republiky*, s. 17.
- ⁶ Podle návrhu Evropské komise by se podíl České republiky na financování 11. EDF od roku 2014 do roku 2020 měl zvýšit z 0,51 na 0,83 %, což představuje 285 mld. EUR a přibližně více než miliardu Kč ročně. Česká republika s touto pozicí nesouhlasí. *Rámcová pozice pro jednání EU: Balíček návrhů právních aktů Evropského parlamentu a Rady EU k finančním nástrojům vnější spolupráce EU pro období 2014–2020*, 7. 2. 2012. V případě tzv. budgetizace EDF by česká platba dosáhla jejího podílu na rozpočtu EU, tedy asi 1,2 %.

- ⁷ *Vláda stále nemá koncepci českého působení v EU.* ČTK, 13. 12. 2011.
- ⁸ *Usnesení Výboru pro EU ze dne 2. 6. 2008 č. 21 k materiálu Příprava Strategické debaty o přístupu ČR k Africe.*
- ⁹ *Šéfové české a namibijské diplomacie se shodli na potřebě reformy OSN.* Mediafax, 14. 7. 2011. On-line: www.mediafax.cz/politika/3252442-Sefove-ceske-a-namibijske-diplomacie-se-shodli-na-potrebe-reformy-OSN; *Ministr Kocourek jednal o rozvoji hospodářských vztahů s Namibií,* ČTK, 14. 7. 2011; *Namibie nabízí Čechům spolupráci v několika oblastech.* ČTK, 14. 7. 2011.
- ¹⁰ *Ministr Schwarzenberg jednal s ministrem zahraničí Senegalu.* MZV ČR, 21. 7. 2011. On-line: www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/udalosti_a_temata/x2011_07_21_ministr_schwarzenberg_jednal_s_ministrem_zahranici_senegal.html.
- ¹¹ *Klaus, Václav: Václav Klaus, zápisky ze Senegalu: Lidé jsou tady neuvěřitelně čistě oblečení.* Právo, 28. 11. 2011. On-line: www.novinky.cz/zahranicni/251868-vaclav-klaus-zapisky-ze-senegalulide-jsou-tady-neuveritelne-ciste-obleceni.html; *týž: Václav Klaus, zápisky ze Senegalu: Na obchodních vztazích je co zlepšovat.* Právo, 29. 11. 2011. On-line: www.novinky.cz/zahranicni/svet/252022-vaclav-klaus-zapisky-ze-senegal-na-obchodnich-vztazich-je-co-zlepsovat.html; *týž: Václav Klaus, zápisky ze Senegalu: Život se tu soustřeďuje podél silnice.* Právo, 30. 11. 2011. On-line: www.novinky.cz/zahranicni/svet/252152-vaclav-klaus-zapisky-ze-senegal-zivot-se-tu-soustreduje-podel-silnice.html.
- ¹² *Le président tchèque Vaclav Klaus à Dakar: Une visite dédiée aux échanges économiques.* Le Soleil, 29. 11. 2011. On-line: www.lesoleil.sn/index.php?option=com_content&view=article&id=9489%3Ale-president-tcheque-vaclav-klaus-a-dakar-une-visite-dediee-aux-echanges-economiques&catid=78%3Aa-la-une&Itemid=109.
- ¹³ *Záchrana antilop Derbyho ze českým vědcům v Senegalu daří.* Český rozhlas, 4. 12. 2011. On-line: www.rozhlas.cz/zpravy/priroda/zprava/zachrana-antilop-derbyho-se-ceskym-vedcum-v-senegaludari-985001.
- ¹⁴ *Prohlášení MZV k sérii teroristických útoků v Nigérii vůči příslušníkům křesťanské komunity.* MZV ČR, 29. 12. 2011. On-line: www.mzv.cz/jnp/cz/udalosti_a_media/prohlaseni_a_stanoviska/x2011_12_29_prohlaseni_mzv_k_serii.html.
- ¹⁵ *Vojenští zpravodajové varují před vývojem v Africe.* ČTK, 9. 9. 2011.
- ¹⁶ *Nasazení vojáků v zahraničí loni stálo asi 2,1 miliardy korun.* ČTK, 8. 6. 2011; *V zahraničních misích loni působilo více než 2000 českých vojáků.* ČTK, 3. 3. 2011.
- ¹⁷ *Český statistický úřad: Databáze zahraničního obchodu.* On-line: apl.czso.cz/plll/stazo/STAZO; vlastní výpočty.
- ¹⁸ *CzechTrade letos otevře novou kancelář v Johannesburgu.* ČTK, 29. 3. 2011.
- ¹⁹ *Africký trh s brokáty ožil a textilka Veba čeká rekordní zisk.* ČTK, 21. 6. 2011.
- ²⁰ *Výrobce sekaček Vari navýšil export a růst čeká i letos.* ČTK, 19. 3. 2011.
- ²¹ *Česká interiérová firma Ahrend expanduje na afrických trzích.* ČTK, 10. 5. 2011.
- ²² *Omnipol loni i díky nákupu letadel Casa vykázal rekordní tržby.* ČTK, 5. 9. 2011.
- ²³ *Adra poslala do Keni poslední, největší dodávku autolékárniček.* ČTK, 10. 8. 2011; *Čeští běžci uspořádali sbírku sportovních bot pro chudé Keňany.* ČTK, 5. 5. 2011; *Hranická sbírka aktovek pro Kongo předčila veškerá očekávání.* ČTK, 15. 7. 2011.
- ²⁴ *Česko dá pět milionů korun na pomoc Somálsku, kde je hladomor.* ČTK, 22. 7. 2011; *Na pomoc Africe daly organizace a stát dosud nejvíce deset milionů.* ČTK, 27. 7. 2011.
- ²⁵ *Statement of the Czech Republic to the Report of the Independent Expert on the situation of human rights in Somalia.* Human Rights Council, 18th Session.
- ²⁶ *Právo: Česko prý diskriminuje nigerijské vězně.* ČTK, 1. 11. 2011.
- ²⁷ *České a slovenské konzuláty budou pomáhat turistům z obou zemí.* ČTK, 4. 11. 2011.
- ²⁸ *HN: Česku se nedaří prodat zrušené ambasády, jsou pro kupce drahé.* ČTK, 18. 7. 2011.
- ²⁹ *Kongo uzavře své velvyslanectví v Praze.* ČTK, 8. 1. 2011.
- ³⁰ *Zápis z 15. schůze zahraničního výboru konané dne 15. listopadu 2011.* Poslanecká sněmovna Parlamentu ČR.

- ³¹ *Praze jsme ukradení, říkají Češi zadrženi v Zambii.* Lidovky.cz, 11. 11. 2011. On-line: www.lidovky.cz/praze-jsme-ukradeni-rikaji-cesi-zadrzeni-v-zambii-f7i-/ln_domov.asp?c=A111110_111819_ln_domov_mk.
- ³² *Hrozit kvůli zadrženým Čechům sankcemi EU není fér; zní ze Zambie.* iDNES.cz, 23. 11. 2011. On-line: zpravy.idnes.cz/hrozit-kvuli-zadrzenym-cechum-sankcemi-eu-neni-fer-zni-ze-zambie-pxi-/zahranicni.aspx?c=A111123_102640_zahranicni_ts.
- ³³ *Šándor: Návrat trojice Čechů ze Zambie bude navždy zahalen tajemstvím.* iDNES.cz, 2. 1. 2012. On-line: zpravy.idnes.cz/sandor-navrat-trojice-cechu-ze-zambie-bude-navzdy-zahalen-tajemstvim-1jt-/domaci.aspx?c=A120102_114840_domaci_cen.
- ³⁴ *Anketa: Češi v Zambii a pomoc české vlády.* Respekt, 8. 1. 2012.
- ³⁵ Podaný, Petr: *Česká kolonie v Africe.* Týden, 11. 7. 2011. On-line: www.rozvojovka.cz/ceska-kolonie-v-africe_223_1021.htm.
- ³⁶ *Usnesení Výboru pro EU ze dne 2. 6. 2008 č. 21 k materiálu Příprava Strategické debaty o přístupu ČR k Africe.* Vláda ČR.